

**O'ZBEKISTONDA IQLIM O'ZGARISHI VA EKOLOGIK
MUAMMOLARNING AYRIM JIHLTLARI**

Inagamova Mafura Muxtarxanovna

Toshkent davlat transport universiteti dotsenti, (PhD), dotsent

Sadikova Shirin Tairovna

Toshkent Temir yo'l texnikumi o'quvchisi

Dunyo bo'ylab ekologiya va atrof-muxitning salbiy tamonga o'zgarishi, davlat va insonlarni tashvishga solmoqda. Joriy yilning 21 sentyabr kuni Nyu-Yorkda Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 78 – sessiyasida yuqori darajadagi haftaligi doirasida Markaziy Osiyoning barcha beshta davlati prezidentlari nutq so'zladi.

Jumladan, O'zbekiston Prezidenti o'z nutqida Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh kotibining Suv resurslari bo'yicha maxsus vakili lavozimi ta'sis etilishini qo'llab-quvvatlashini ma'lum qildi. Markaziy Osiyo suvni tejaydigan texnologiyalar platformasini yaratish jarayonida “BMT – suv resurslari” mexanizmini ishga solib, eng ilg'or texnologiyalarni jalb etish va tatbiq qilishga da'vat etdi. “Markaziy Osiyo iqlim muloqoti”ni joriy etish taklif etildi.

Zero, hozirgi vaqtda dunyoda keskin ekologik vaziyat kuzatilmoqda. Sayyoramiz miqyosida uchta inqiroz, ya'ni iqlim o'zgarishi, bioxilma-xillik yo'qolishi va atrof muhit ifloslanishi kuchaymoqda. Ana shunday murakkab sharoitda Orol dengizi fojiasini boshdan kechirayotgan Markaziy Osiyo iqlim o'zgarishlari oldida eng zaif mintaqalardan biriga aylanmoqda.

E'tibor qilaylik, keyingi 30 yilda mintaqamizda havo harorati isishi bir yarim darajaga ko'tarildi. Bu – dunyodagi o'rtacha isishdan ikki karra ko'pdir. Oqibatda muzliklar umumiy maydonining qariyb uchdan bir qismi yo'qolib ketdi. Ushbu tendensiya saqlanib qolsa, yaqin yigirma yilda mintaqamizdagi ikkita yirik daryo – Amudaryo va Sirdaryo oqimi 15 foizga qisqarishi mumkin. Jon boshiga suv bilan ta'minlanish darajasi 25 foizga, qishloq xo'jaligi ekinlari hosildorligi esa 40 foizga kamayishi kutilmoqda. Agar o'z vaqtida ta'sirchan choralar ko'rilmasa, ushbu muammolar oqibatlari mintaqamizdagi ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikka jiddiy putur yetkazadi. Ushbu muammoli vaziyatdan kelib chiqib, Prezidentimiz BMT Bosh Assambleyasining “Markaziy Osiyo global iqlim tahdidlari qarshisida: umumiy farovonlik yo'lida hamjihatlik” rezolyusiyasini qabul qilish tashabbusini ilgari surdi. Uning asosiy mazmuni kelgusi yil Samarqandda bo'lib o'tadigan xalqaro iqlim forumida muhokama qilinishi taklif etildi.

Prezidentlar xalqaro va mintaqaviy kun tartibidagi eng dolzarb masalalar haqida gapirib, muhim tashabbuslarni ilgari surishdi. Yaqindagina Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasi

Shuningdek, Qirg'iziston prezidenti Sadir Japarov o'z nutqida davlat chegaralari, muzliklarning erishi va Markaziy Osiyodagi geosiyosiy vaziyat masalalariga to'xtalib o'tdi. Xususan, "Dunyo burilish nuqtasida, geosiyosiy keskinlik mintaqaviy va submintaqaviy bloklar va tizimlarga bo'linib ketishga olib keladi, davlatlar iqtisodiy, texnologik va geosiyosiy tanlov qilishga majbur bo'ladi"—deb alohida ta'kidlab o'tdi.

Ma'lumki, iqlim o'zgarishi - bu chegara bilmaydigan global hodisa bo'lib, butun dunyo bo'ylab ekotizimlar va atrof-muhitga ta'sir qiladi. Mamlakatimizda so'nggi yillarda iqlim o'zgarishi oqibatlarini boshdan kechirmoqda va bu jarayonning ekologiyaga ta'siri keng qamrovli bo'lib, uning suv resurslaridan tortib, noyob o'simlik va hayvonot dunyosigacha ta'sir ortmoqda.

Iqlim o'zgarishining eng yorqin belgilaridan biri yog'ingarchilik shakllarining o'zgarishidir. Mamlakat suv ta'minoti uchun asosan ikkita yirik daryo Amudaryo va Sirdaryoga tayanadi. Biroq, haroratning ko'tarilishi tufayli yog'ingarchilikning kamayishi va bug'lanishning kuchayishi bu daryolarda suv oqimining kamayishiga olib kelmoqda. Bu ekotizimlar va qishloq xo'jaligiga kaskadli ta'sir ko'rsatib, suv tanqisligiga, tuproqning degradatsiyasiga va yashash joylarining yo'qolishiga olib kelmoqda.

O'zbekiston paxta va bug'doy yetishtirish bilan mashhur bo'lgan Markaziy Osiyodagi qishloq xo'jaligi qudrati hisoblanadi. Biroq, o'zgaruvchan iqlim fermerlar uchun o'z ekinlarini saqlab qolishni tobora qiyinlashtirmoqda. Iqlim o'zgarishi tufayli kuchaygan suv tanqisligi fermerlarni yer osti suvlariga ko'proq ishonishga majbur qilmoqda, bu esa yerni ortiqcha qazish va yerning cho'kishiga olib kelmoqda. Oqibatda qishloq xo'jaligi yerlarining unumdorligi pasaymoqda, mintaqadagi ekotizimlarning nozik muvozanati buzilmoqda.

O'zbekiston uchun yozning jaziramasi begona emas, lekin iqlim o'zgarishi tufayli havo haroratining ko'tarilishi jaziramani kuchaytirmoqda. Haroratning bunday ko'tarilishi cho'llanish jarayonini tezlashtiradi, ayniqsa, mamlakatning qurg'oqchil va yarim qurg'oqchil mintaqalarida. Cho'llanish kengayib borar ekan, u nafaqat bu hududlarda yashovchi jamoalarning turmush tarziga, balki asrlar davomida ushbu og'ir muhitga moslashgan noyob flora va faunaga ham tahdid soladi.

O'zbekistonning xilma-xil ekotizimlarida o'simlik va hayvon turlarining keng doirasi mavjud bo'lib, ularning ba'zilari Yerning boshqa hech bir joyida uchramaydi. Biroq, iqlim o'zgarishi turlarning tarqalishi va migratsiya shakllarining o'zgarishiga olib keladi. Ba'zi turlar balandroq joylarga moslashmoqda yoki ko'proq mos yashash joylarini izlash uchun shimolga ko'chib o'tishga majbur bo'lmoqda. Bu buzilish

resurslar uchun raqobatga va hatto zaif turlarning yo'q bo'lib ketishiga olib kelishi mumkin.

Ushbu muammolarning jiddiyligini tan olgan holda, O'zbekiston iqlim o'zgarishining o'z ekologiyasiga ta'sirini yumshatish bo'yicha bir qancha choralar ko'rdi:

birinchidan, suv boshqaruvi: O'zbekiston suv resurslarini tejash va tuproq sifatini yaxshilash uchun suvni tejoychi texnologiyalarga, samarali sug'orish amaliyotiga va degradatsiyaga uchragan yerlarni tiklashga sarmoya kiritmoqda;

ikkinchidan, O'rmonlarni qayta tiklash va o'rmonlarni ko'paytirish: Cho'llanishga qarshi kurashga qaratilgan sa'y-harakatlar o'simliklarni tiklash va tuproq eroziyasining oldini olishga qaratilgan "Yashil makon" tashabbusi kabi keng ko'lamlil daraxt ekish loyihalarini o'z ichiga oladi.

uchinchidan, yovvoyi tabiatni muhofaza qilish: O'zbekistonda o'zining noyob biologik xilma-xilligini muhofaza qilish maqsadida qo'riqlanadigan hududlar va qo'riqxonalar tashkil etilgan. Tabiatni muhofaza qilish harakatlari yo'qolib ketish xavfi ostida turgan turlarning yashash joylarini saqlash va tiklashga qaratilgan.

to'rtinchidan, qayta tiklanadigan energiya: Mamlakat asta-sekin toza va barqaror energiya manbalariga o'tmoqda, uglerod gazini kamaytirmoqda va iqlim o'zgarishiga qarshi kurash bo'yicha global sa'y-harakatlarga hissa qo'shmoqda.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, iqlim o'zgarishining O'zbekiston ekologiyasiga ta'sirini inkor etib bo'lmaydi va bu atrof-muhit uchun ham, aholining turmush tarzi uchun ham murakkab muammolarni keltirib chiqaradi. Yog'ingarchilikning o'zgarishi, suv tanqisligi, haroratning ko'tarilishi, cho'llanish va biologik xilma-xillikning yo'qolishi - bularning barchasi mamlakatning tabiiy merosini saqlash uchun shoshilinch choralar ko'rish zarurligidan dalolat beradi.

Biroq, O'zbekiston bu kabi muammolarga qarshi o'zining aniq strategiyasi belgilab oldi. Mamlakatimiz iqlim o'zgarishining ekologiyaga ta'sirini yumshatish uchun faol choralar ko'rmoqda. Ushbu sa'y-harakatlar suv resurslarini boshqarishni yaxshilash, o'rmonlarni qayta tiklash, yovvoyi tabiatni saqlash va qayta tiklanadigan energiya manbalariga o'tishni o'z ichiga oladi.

Yuqoridagilarga asoslanib, quyidagilarni taklif etamiz: birinchidan, xalqaro hamkorlik: O'zbekiston qo'shni davlatlar va xalqaro hamjamiyat bilan iqlimga moslashish va oqibatlarini yumshatish strategiyalari bo'yicha hamkorlikni davom ettirishi kerak. Bilim va resurslarni almashish yanada samarali yechimlarga olib kelishi mumkin;

ikkinchidan, tadqiqot va monitoring: Iqlim o'zgarishining O'zbekiston ekotizimlari va turlariga o'ziga xos ta'sirini yaxshiroq tushunish uchun ilmiy tadqiqot va monitoringga sarmoya kiritish lozim. Ushbu ma'lumotlar maqsadli tabiatni muhofaza qilish harakatlari haqida ma'lumot berishi mumkin.

uchinchidan, Barqaror qishloq xo'jaligi: Suv iste'molini kamaytiradigan va tuproq salomatligini yaxshilaydigan barqaror qishloq xo'jaligi amaliyotlarini targ'ib qilish. O'zgaruvchan iqlim sharoitlariga chidamlilikni oshirish uchun ekinlarni diversifikatsiya qilishni rag'batlantirish.

to'rtinchidan, jamiyat ishtiroki: Mahalliy hamjamiyatlarni tabiatni muhofaza qilish va tiklash ishlariga jalb qilish. Ularning an'anaviy ekologik bilimlari biologik xilma-xillikni saqlash va iqlim o'zgarishiga moslashishda qimmatli bo'lishi mumkin.

beshinchidan, Ekologiya bo'yicha ta'lim: Iqlim o'zgarishi va uning ekologiyaga ta'siri haqida maktablarda va mahalliy hamjamiyatlarda ta'lim dasturlari orqali xabardorlikni oshirish. Axborotli fuqarolar tabiatni muhofaza qilish bo'yicha sa'y-harakatlarni qo'llab-quvvatlashlari mumkin.

oltinchidan, moslashuvchan infratuzilma: Iqlim o'zgarishi ta'siriga bardosh bera oladigan infratuzilmaga sarmoya kiritish, masalan, takomillashtirilgan suv saqlash va taqsimlash tizimlari, suv toshqini himoyasi va barqaror shahar loyihalarini rejalashtirish.

yettinchidan, uzoq muddatli rejalashtirish: Ekologiyani saqlash va barqarorlikka ustuvor ahamiyat beradigan keng qamrovli, uzoq muddatli iqlim bo'yicha harakatlar rejalarini ishlab chiqish. Ushbu rejalar o'zgaruvchan sharoitlarga moslashish uchun moslashuvchan bo'lishi kerak.

sakkizinchidan, uglerod neytralligi: Issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish bo'yicha sa'y-harakatlarni davom ettirish va global iqlim maqsadlariga hissa qo'shish uchun uglerod neytralligiga intilish.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, O'zbekiston iqlim o'zgarishi sababli jiddiy ekologik muammolarga duch kelmoqda, biroq uning ushbu muammolarni hal etish va tabiiy merosini muhofaza qilish bo'yicha sodiqligi tahsinga sazovor. Taklif etilgan strategiyalarni amalga oshirish va milliy va xalqaro miqyosda hamkorlikda ishlashni davom ettirish orqali O'zbekiston o'z ekologiyasi va xalqi uchun yanada mustahkam va barqaror kelajak sari yo'l ochishi mumkin.